

dr hab. Wiesław MARUD, prof. UWSB Merito
Uniwersytet WSB Merito w Toruniu
Instytut Nauk Stosowanych
wieslaw.marud@wsb.torun.merito.pl

Toruń, 27.08.2023 r.

RECENZJA

rozprawy doktorskiej **Pani mgr. Pauliny MENDREK**
nt. **BEZPIECZEŃSTWO OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH W LOTNICZYCH
PRZEWÓZACH PASAŻERSKICH**

1. UWAGI OGÓLNE

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska Pani mgr. Pauliny MENDREK pt. *Bezpieczeństwo osób niepełnosprawnych w lotniczych przewożach pasażerskich* została opracowana pod kierownictwem naukowym Pana dr. hab. Jacka NOWAKA (promotor) i Pani dr Małgorzaty ŻMIGRODZKIEJ (promotor pomocniczy) w Wydziale Bezpieczeństwa Lotniczego Lotniczej Akademii Wojskowej. Podstawą formalną opracowania niniejszej recenzji jest uchwała Rady Dyscypliny Nauki o Bezpieczeństwie Federacji Akademii Wojskowych w Gdyni nr 19/2023 z dnia 28 kwietnia 2023 r. Podstawę oceny stanowiły:

1. Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, art. 13 (Dz.U. nr 65, poz. 595 ze zm. Dz.U. z 2005 r. nr 164, poz. 1365, Dz.U. 2011 r. nr 84, poz. 455 oraz w Dz.U. 2017 r. poz. 1789).
2. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 30 października 2015 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzenia czynności w przewożach doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz.U. 2015 poz. 1842).
3. Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2018 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych (Dz.U. z dnia 25 września 2018 r. poz. 1818).

Recenzowane dzieło stanowi indywidualne osiągnięcie Doktorantki, które cechują ponadprzeciętne walory merytoryczne i praktyczne. Wynika to choćby

z samego faktu podjęcia rozważań badawczych w obszarze niezwykle istotnych i wrażliwych kwestii dotyczących z jednej strony standardów bezpieczeństwa osób niepełnosprawnych w transporcie lotniczym, z drugiej zaś poszanowania ich godności osobistej.

Trudno nie zgodzić się z opinią Doktorantki, że osoby niepełnosprawne oraz pasażerowie z ograniczonym zakresem ruchu, w równym stopniu co pozostali, mają prawo do podróżowania wszystkimi środkami transportu, a zatem i transportu lotniczego. Wyjątkiem może być tylko sytuacja, gdy niepełnosprawność podróżującego ma wpływ na bezpieczeństwo pozostałych pasażerów i samego statku powietrznego. Należy jednocześnie mieć świadomość, że podróżowanie w obecnych czasach stanowi ważny element integracji, pozwalający osobom ze wszystkimi formami niepełnosprawności (fizycznej, umysłowej, psychicznej) w aktywnym uczestnictwie w życiu społecznym i gospodarczym. Dlatego też w regulacjach prawnych dotyczących transportu lotniczego, nie mogło zabraknąć przepisów odnoszących się do funkcjonowania standardy ustanowione przez ICAO (ang. International Civil Aviation Organization – Organizacja Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego) oraz inne międzynarodowe organizacje lotnicze, Unię Europejską, a także regulacje krajowe. Wszystkie te przepisy mają na celu ułatwienie podróży osobom niepełnosprawnym, co jednocześnie wiąże się z przysługującymi im prawami podczas podróży.

Nawet najlepsze przepisy i opracowane w oparciu o nie procedury to tylko część działań służących podnoszeniu bezpieczeństwa osób niepełnosprawnych w lotniczych przewozach pasażerskich. By osiągnąć założony cel, muszą być one odpowiednio wdrożone przez zarządzających portami lotniczymi i przewoźników lotniczych. Pozostaje także kwestia ich oceny przez samych zainteresowanych, czyli niepełnosprawnych, korzystających z lotniczej usługi przewozowej pasażerów. Okazuje się, że nie wszystkie przyjęte rozwiązania, a także sposobów ich wdrożenia spełnia oczekiwania niepełnosprawnych, a zatem istnieją potrzeby i możliwości ich doskonalenia.

W przeciwieństwie do znacznej liczby regulacji prawnych oraz tzw. dobrych praktyk, zbioru opracowań naukowych z tego obszaru problemowego w języku polskim jest dość skromny. W pełni podzielałam opinię Doktorantki dotyczącą

deficytu opracowań o charakterze naukowym właśnie tego aspektu lotniczych przewozów pasażerskich. Z uznaniem zatem należy przyjąć decyzję Doktorantki o podjęciu badań w ramach procedury doktoryzacyjnej w tym konkretnym obszarze problemowym.

Wyniki badań problematyki bezpieczeństwa osób niepełnosprawnych w lotniczych przewozach pasażerskich Pani mgr Paulina Mendrek przedstawiła na 467 stronach A-4 (359 stron praca właściwa wraz z bibliografią, pozostałe to spisy i załączniki) w formie sprawozdania posiadającego wszystkie cechy dzieła naukowego, bardzo dobrze zrównoważonego zarówno pod względem zgromadzonej faktografii, jak i metodologii badań oraz oryginalności prezentowanych rozwiązań. Opracowanie zawiera wszystkie wymagane elementy redakcyjne prac naukowych, w tym wstęp, streszczenia, wykaz skrótów, rozdział metodologiczny, cztery rozdziały merytoryczne, zakończenie, bibliografię, spis rysunków, tabel, zdjęć, wykresów oraz osiemnaście załączników. Pod względem redakcyjnym i edytorskim praca niemalże bezbłędna. Doktorantka dołożyła wszelkich starań, by recenzowane dzieło dawało świadectwo jej profesjonalizmu i bardzo dobrego przygotowania do etapu pisemnego opracowania sprawozdania z przeprowadzonych badań.

2. OCENA ZAŁOŻEŃ METODOLOGICZNYCH PRACY

Założenia metodologiczne badań stanowią treść rozdziału pierwszego dysertacji (s. 17-35). Składają się nań wszystkie powszechnie wymagane elementy naukowej metodologii badawczej, obejmującej: opis sytuacji problemowej, przedmiot badań, cel badań, określenie głównego i szczegółowych problemów badawczych, sformułowanie hipotez i zadań badawczych, prezentację zastosowanych metod, technik i narzędzi badawczych, omówienie organizacji, terenu i przebiegu badań wraz z przyjętymi ograniczeniami. Przyjęte założenia metodologiczne co do ich istoty są właściwe i adekwatne do potrzeb badań.

Opisując przedmiot badań Doktorantka wskazała, że jest to zbiór rozwiązań (przedsięwzięć) służących zapewnieniu bezpieczeństwa osobom niepełnosprawnym korzystającym z usług lotnictwa pasażerskiego. Nie ograniczając przedmiotu badań tylko do określonej grupy tych przedsięwzięć (np. legislacyjnej lub technicznej), Doktorantka tym samym postawiła sobie ambitne

wyzwanie zidentyfikowania wszystkich przedsięwzięć przyuczyniających się do zapewnienia bezpieczeństwa niepełnosprawnym pasażerom lotniczym. Zamiar ten potwierdziła formułując dwa cele pracy: poznać i praktyczny. Cel po-
znawczy to diagnoza stosowanych obecnie rozwiązań do przewozu osób nie-
pełnosprawnych lotnictwem pasażerskim, oraz cel użytkowy, którym uczy-
niono mało precyzyjne „wskazanie usprawnień” tych rozwiązań. Doktorantka
w tej części pracy nie wyjaśnia, na czym owo wskazanie ma polegać, natomiast
z rozdziału piątego dysertacji wynika, że są to konkretne propozycje nowelizacji aktów prawa krajowego oraz rozwiązania organizacyjno-techniczne.

Kluczowym elementem definiującym cel badań jest problem badawczy będący pytaniem określającym jakość i wymiar niewiedzy. Doktorantka sformu-
łowała główny problem badawczy w postaci pytania o sposoby zapewniania
bezpieczeństwa osobom niepełnosprawnym korzystającym z usług lotnictwa
pasażerskiego. Rozwijając główny problem badawczy, sformułowała także
spójne z nim cztery problemy szczegółowe. Pytania problemowe (główna
główny i problemy szczegółowe) oraz odpowiadające im hipotezy (główna
i szczegółowe) jednoznacznie i precyzyjnie opisują zakres i głębokość zamierzo-
nych badań. Wewnętrzna spójność tych elementów zasługuje na podkreślenie
i rekomendację do powielania takiego podejścia w pracach badawczych nie
tylko w naukach o bezpieczeństwie.

Forma i treść przyjętych do weryfikacji hipotez determinuje teoretyczny
i empiryczny charakter procesu badawczego, co potwierdzają przyjęte przez
Doktorantkę adekwatne do problemów badawczych metody, techniki i narzęd-
zia badawcze. Proces badawczy został oparty na analizie, syntezie i abstra-
howaniu z elementami eksplikacji, a procedury myślowe indukcji logicznej
i dedukcji stanowiły podstawy opracowania konkluzji prezentowanych w pod-
sumowaniach rozdziałów i wnioskach końcowych.

Interpretacja wyników została oparta na klasycznych modelach naukowego
rozumowania, z przewagą procesów jakościowo-dedukcyjnych powiązanych
z analizą logiczną. Tak wypracowane wnioski zostały uzupełnione badaniami
empirycznymi: sondażu diagnostycznego techniką ankietowania i metodą wy-
wiadu eksperckiego techniką wywiadu sformalizowanego. Pomijając sam fakt,
że dla części autorów (np. J. Aponowicz, *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002,

s. 85) wywiad jest techniką w metodzie sondażu diagnostycznego, dobór metod empirycznych w pełni odpowiada sformułowanym problemom badawczym.

Pewne wątpliwości budzą kryteria przyjęcia do dalszych analiz pozyskanych drogą elektroniczną wypełnionych ankiet. Nie mam zastrzeżeń do celowego sposobu doboru grupy badawczej i przyjmuję argumentację Doktorantki za nim przemawiającą. Nie znajduję natomiast w pracy uzasadnienia dla przyjęcia aż 62% otrzymanych prawidłowo wypełnionych ankiet, w których respondenci na 6 pytanie metryczkowe o rodzaj szczególnych potrzeb (s. 451) wybierali odpowiedź „nie dotyczy, nie posiadam żadnych dysfunkcji”. Moje wątpliwości wynikają ze sprzecznych deklaracji Doktorantki odnośnie grupy badawczej. W charakterystyce tej grupy na s. 30 znajduje się informacja o specyficznym statusie badanej grupy osób – niepełnosprawni pasażerowie polskich linii lotniczych. Z kolei na s. 243, w części dotyczącej oceny i wniosków z badań ankietowych stwierdzono, że przeprowadzone badania ilościowe „(...) miały za zadanie określić stan wiedzy i opinie pasażerów niepełnosprawnych, pasjonatów lotnictwa i osób podróżujących lotniczymi przewozami pasażerskimi”. A zatem ponad połowa badanych to nie są osoby niepełnosprawne, a przesłanki włączenia ich do badań ilościowych są dla mnie niejasne. Ekskluzywna początkowo grupa osób niepełnosprawnych została rozszerzona praktycznie do potencjalnie kilkudziesięciu milionów osób kiedykolwiek korzystających z transportu lotniczego. Kwestie te wymagają rozwinięcia i dodatkowego wyjaśnienia podczas obrony pracy.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że przyjęta przez Doktorantkę koncepcja metodologiczna rozprawy i zaproponowane metody i procedury badawcze są wysoce poprawne i adekwatne do potrzeb rozpatrywanej tematyki badawczej. Doktorantka wręcz z żelazną dyscypliną realizuje klasyczny układ rozprawy naukowej z jednoczesnym zachowaniem niezbędnych rygorów i wymagań formalnych. Logika wywodu prowadząca do konstrukcji koncepcji metodologicznej jest bardzo ścisła i konsekwentnie realizowana na wszystkich wyznaczonych etapach badawczych. Zastosowane metody i narzędzia badawcze są odpowiednie do zbudowania odpowiedzi na sformułowane problemy badawcze.

Najobszerniejszy rozdział 3, zatytułowany *Rozwiązania stosowane w odniesieniu do osób niepełnosprawnych korzystających z lotniczych przewozów pasażerskich*, zgodnie z tytułem jest w znacznej części prezentacją faktyczną rozwiązań prawnych i organizacyjno-technicznych służących zapewnieniu bezpieczeństwa osobom niepełnosprawnym w przewozach pasażerskich w dwóch obszarach: bezpieczeństwa operacyjnego (*safety*) oraz ochrony cywilnych portów lotniczych (*security*). Pierwszy z nich uwzględnia istniejące wymogi prawne dotyczące obsługi pasażerów niepełnosprawnych w lotniczych przewozach pasażerskich oraz przyjęte przez porty lotnicze i przewoźników lotniczych rozwiązania organizacyjne i techniczne. W obszarze drugim, podobnie jak wcześniej, Doktorantka zrelacjonowała efekty badań metodami analitycznymi najważniejszymi prawami dotyczącymi ww. aspektów przyjętych szczegółowej.

W UE i w Polsce jest bardzo wnikliwy i ukiętnukowany na weryfikację pierw-tytuł rozdziału 2 dysertacji (s. 37-101). Opis sytuacji osób niepełnosprawnych w UE i w Polsce jest bardzo wnikliwy i ukiętnukowany na weryfikację pierw-szej hipotezy szczegółowej. Logicznie zbudowany wywód rozpoczyna obszerna i w pełni uzasadniona identyfikacja współczesnego rozumienia niepełnospraw-ności, jej postrzeganie przez takie organizacje jak Organizacja Narodów Zjed-noczonych, Unia Europejska, czy też przez instytucje krajowe. W następnej kolejności Doktorantka prezentuje sytuację społeczną osób niepełnospraw-nych oraz rozwiązania w zakresie poprawy ich sytuacji. Zgadza się z konklu-zyą zamykającą ten rozdział, a mianowicie że wyniki badań teoretycznych i em-pirycznych w pełni pozwalają na pozytywną weryfikację pierwszej hipotezy

Na część merytoryczną pracy składają się rozdziały od drugiego do piątego. *Identyfikacja sytuacji osób niepełnosprawnych w Unii Europejskiej i Polsce* to tytuł rozdziału 2 dysertacji (s. 37-101). Opis sytuacji osób niepełnosprawnych w UE i w Polsce jest bardzo wnikliwy i ukiętnukowany na weryfikację pierw-szej hipotezy szczegółowej. Logicznie zbudowany wywód rozpoczyna obszerna i w pełni uzasadniona identyfikacja współczesnego rozumienia niepełnospraw-ności, jej postrzeganie przez takie organizacje jak Organizacja Narodów Zjed-noczonych, Unia Europejska, czy też przez instytucje krajowe. W następnej kolejności Doktorantka prezentuje sytuację społeczną osób niepełnospraw-nych oraz rozwiązania w zakresie poprawy ich sytuacji. Zgadza się z konklu-zyą zamykającą ten rozdział, a mianowicie że wyniki badań teoretycznych i em-pirycznych w pełni pozwalają na pozytywną weryfikację pierwszej hipotezy

3. OCENA MERYTORYCZNA PRACY

Założony schemat postępowania badawczego precyzyjnie ukiętnukuje wysiłek Doktorantki na realizację poznawczego i ukiętnukowego celów pracy, na-ukową weryfikację postawionych hipotez oraz zadań badawczych. Zaprezen-to-wane i zrealizowane założenia metodologiczne są dowodem na biegłe opano-wanie warsztatu badawczego, doskonałe przygotowanie metodologiczne i wielką dociekliwość, a jednocześnie pokorę naukową Doktorantki.

rozwiązań organizacyjnych oraz technicznych. Rozdział ten zasługuje na szczególną uwagę jeszcze z innego powodu. Przez wzgląd na jakość merytoryczną opracowania, jego kompletność i przejrzystość, a także objętość (138 stron), sam w sobie jest doskonałym materiałem na odrębną publikację o charakterze podręcznikowym (skrypt, podręcznik akademicki, inna pomoc dydaktyczna).

Bezpieczeństwo przewozu pasażera niepełnosprawnego w świetle badań empirycznych to tytuł rozdziału 4 dysertacji (s. 243-288), którego treść jest prezentacją wyników z przeprowadzonych przez Doktorantkę badań empirycznych technikami ankietowania i wywiadu eksperckiego. Badania ankietowe zostały przeprowadzone wśród osób niepełnosprawnych i pasjonatów lotnictwa korzystających z lotniczych przewozów pasażerskich. Z kolei wywiady eksperckie były przeprowadzone ze specjalistami z obszaru lotnictwa cywilnego.

Rozdział 5 zatytułowany *Propozycja doskonalenia rozwiązań stosowanych w odniesieniu do osób niepełnosprawnych w lotniczych przewozach pasażerskich* (s. 289-330) jest zbiorem wywiedzionych z badań teoretycznych i empirycznych propozycji zmian mających poprawić komfort i bezpieczeństwo osób niepełnosprawnych korzystających z usług lotnictwa pasażerskiego. Głęboko przemyślane co do istoty i szczegółów propozycje dotyczą kwestii prawnych, organizacyjnych i technicznych. Za najbardziej wartościowy, głęboko przemyślany i wewnętrznie spójny uznaje projekt rozporządzenia szczebla ministerialnego określający praktyki, standardy i zalecenia w sprawie pomocy oraz obsługi pasażerów niepełnosprawnych i osób o ograniczonej sprawności ruchowej.

Każdy z powyższych rozdziałów kończy się obszernym podsumowaniem w postaci wniosków. W zakończeniu Doktorantka przypomniała główne elementy założeń badawczych oraz ustosunkowała się do stopnia realizacji celu rozprawy, oceniła zasadność postawionych hipotez i sformułowała skrótowo syntetyczne wnioski z całego procesu badawczego.

Redakcja i układ merytoryczny rozprawy cechuje poprawność treści i stylu, zgodność z obowiązującymi w tej kwestii normami wydawniczymi i konsekwentna dyscyplina metodologiczna.

Pod względem edycyjnym układ pracy i sposób prezentowania treści oraz logikę i precyzję wywodu należy uznać za nienaganne lub wręcz wzorowe. Kolejność prezentacji poszczególnych problemów i hipotez badawczych jest logicznie uzasadniona i koresponduje z przyjętą metodologią badawczą. Obowiązujący postulat strukturalizacji treści i zasada stopniowania trudności są zachowane, co nadaje pracy określony porządek i hierarchię.

Treści kolejnych rozdziałów i podrozdziałów wynikają logicznie z poprzedzających je rozważań, a kończące każdy rozdział obszernie wnioskujące rezultaty badań. Brzmienie poszczególnych tytułów i podtytułów odpowiada wartości w nich treści i dokładnie określa zakres merytoryczny danej partii materiału. Praca tworzy merytorycznie zwięzłą i spójną całość, logicznie ukięrowaną na realizację celów poznawczego i użytkowego pracy, czyli diagnozowanie stosowanych rozwiązań do przewozu osób niepełnosprawnych przez lotnictwo pasażerskie oraz propozycje ich usprawnień.

Część teoretyczną pracy zamyka wykaz bibliografii zawierający łącznie 383 pozycji podzielonych na: pozycje zwarte (91), artykuły naukowe (33), artykuły internetowe (36), akty prawne krajowe (48), akty prawne UE (29), źródła internetowe (161). Przegląd źródeł bibliograficznych jest bardzo aktualny i starannie wyselekcjonowany, co świadczy o dużej erudycji Doktorantki i poszanowaniu zasad metodologii na etapie doboru metod, narzędzi i źródeł piśmiennictwa. Kontrowersje budzi wyodrębniona przez Doktorantkę kategoria *Artykuły internetowe*. Artykuł to zazwyczaj tekst publicystyczny, literacki lub naukowy zamieszczony w gazecie lub czasopiśmie (*Słownik Języka Polskiego PWN*). Zdecydowanie ponad połowa tytułów w pozycji *Artykuły internetowe* nie spełnia zadnego z powyższych wymagań.

W zbiorze załączników zostało przytoczonych 18 różnych materiałów głównie natury informacyjnej, ale także kwestionariusze ankiety i wywiadu oraz zbiorcze opracowanie wyników wywiadów z ekspertami. Wszystkie zamieszczone załączniki korespondują z treścią rozprawy, istotnie rozwijają niektóre jej wątki badawcze oraz są wielokrotnie przywoływane w poszczególnych rozdziałach.

4. OCENA KWALIFIKACYJNA I WNIOSEK KOŃCOWY

Recenzowana rozprawa doktorska Pani mgr Pauliny Mendrek jest dziełem naukowym cechującym się krytycyzmem i innowacyjnością. Podejmuje bardzo ważne i wrażliwe użytkowe problemy badawcze. Opisuje badane rozwiązania prawne i organizacyjno-techniczne, wyjaśnia badane zjawiska i procesy oraz stara się wskazać sposoby ich przyszłych zmian, przez co wnosi do wiedzy o bezpieczeństwie nowe elementy.

Przeprowadzony wywód doktorski potwierdza bardzo dobrą znajomość metodologii badań oraz poprawność przyjętych i zastosowanych rozwiązań badawczych. Formułowane przez Doktorantkę propozycje i wnioski znajdują pełne odzwierciedlenie i uzasadnienie w zaprezentowanym materiale badawczym. Potwierdzają one znajomość oraz umiejętność doboru, analizy i interpretacji wykorzystywanych w rozprawie źródeł literaturowych i informacji pozyskanych w toku badań empirycznych.

O pozytywnej ocenie rozprawy zdecydowało sformułowanie problemów i hipotez badawczych, trafny dobór i użycie teoretycznych i empirycznych metod badawczych oraz zachowanie w procesie badawczym obiektywizmu i rzetelności naukowej. Przedstawione konkluzje cechuje logiczna poprawność, podobnie jak interpretacja uzyskanych wyników. Treść pracy ma również znaczący walor dokumentacyjny i dydaktyczno-poznawczy.

Innym walorem rozprawy jest jej wysoka poprawność redakcyjno-stylistyczna. Dzieło to jest niemalże pozbawione jakichkolwiek błędów formalnych, redakcyjnych czy stylistyczno-gramatycznych.

Reasumując stwierdzam, że rozprawa doktorska opracowana przez Panią mgr Paulinę Mendrek jest jej indywidualnym dorobkiem, stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz potwierdza wiedzę i umiejętności samodzielnego prowadzenia procesu poznania naukowego w dyscyplinie nauk o bezpieczeństwie. Tym samym spełnia wymagania art. 13 ust. 1 *Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* (Dz.U. nr 65, poz. 595 z późn. zm.). Stwierdzam, że przedłożona do recenzji rozprawa spełnia ustawowe i zwyczajowe wymagania dla prac kwalifikacyjnych tego rodzaju, w związku z tym

wnioskuje o dopuszczenie jej Autorki do dalszych etapów przewodu doktor-
skiego.

.....
Wanda Niszczyńska